

ממדף הספרים

הכין אבי רובין

דוד אנגל, בין שחרור לכריחה: ניצולי השואה בפולין והמאבק על הנהגתם, 1944-1946, הוצאת עם עובד ואוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב 1996, 272 עמודים.

לאחר שחרור פולין מעול הכיבוש הנאצי התלו יהודי פולין לעזוב את ארץ הולדתם באופן בלתי חוקי או חוקי למחצה. עד מהרה הפכה עזיבתם לתנועת הגירה המונית, שזכתה לסיועו של ארגון חשאי ציוני. לדברי מחבר הספר, נהירתם של יהודי פולין לארץ-ישראל לאחר המלחמה נתפסה בתודעה הציבורית הישראלית כתוצאה של דחף לאומי ציוני 'לשוב אל המולדת', כחלק מהגשמתו של חזון התקומה הלאומית בארץ-ישראל. ואולם, טוען המחבר, מבדיקת מקורות הקשורים לתנועת ההגירה לארץ-ישראל עולה שברובה לא נבעה ההגירה מתודעה ציונית אינסטינקטיבית. מתברר כי רעיון היציאה מפולין החל לקנות לו אוהדים בשיעורים של ממש רק לאחר שנכזבו ציפיותיהם של הניצולים להבטחת קיומם במרכזים היהודיים החדשים שנוצרו לאחר המלחמה. לטענת המחבר, הביקוש לשירותיו של ארגון 'הבריחה' הציוני נוצר על רקע התפתחויות קוניונקטורליות בסביבה הפולנית, יותר משנבע מתודעה ציונית שהתגבשה בימי המלחמה; לטענתו, חשיבותה של זו כגורם שהניע את היהודים לצאת מפולין מערבה היתה פחותה.

עירית קינן, לא נרגע הרעב: ניצולי השואה ושליחי ארץ-ישראל, גרמניה 1945-1948, הוצאת עם עובד, תל-אביב 1996, 263 עמודים.

לאחר מלחמת העולם השנייה נקלטו כרבע מיליון ניצולי שואה במחנות העקורים שהקימו בעלות הברית בגרמניה הכבושה. בין השנים 1945-1948 שיגר היישוב היהודי הארץ-ישראלי כארבע מאות שליחים אל מחנות הפליטים ביומתן של הסתדרות העובדים ושל הסוכנות היהודית. מרבית השליחים השתייכו ל'פלוגות הסעד', והחלו להגיע לאירופה בשנת 1945 כנציגיו הרשמיים של היישוב בארץ. ספרה של קינן עוסק בהם, אך גם בחיילים העברים ששירתו בצבא הבריטי. אלה האחרונים היו הארץ-ישראלים הראשונים שפעלו בקרב העקורים, ופעולתם התייחדה בכך שלא התנהלה בהתאם להנחיות מן הארץ.

מחקרה של קינן בוחן את המפגש בין שתי הקבוצות בגרמניה - שארית הפלטה מזה ומשלחת 'פלוגות הסער' מזה - על רקע האופי המורכב שלבשו היחסים בין היישוב לבין הגולה בעקבות השואה. לטענת המחברת, המפגש היה טעון רגשית בשל רגשות האשמה שחשו אנשי היישוב לנוכח חוסר האונים שלהם אל מול ההשמדה. השאלה המרכזית הנשאלת בספר היא האם התגשמו הציפיות שנתלו במפגש זה. המחברת מגדירה אותו כהחמצה, שכן נכזבו בו תקוותיהם של הניצולים לחום ולאחווה אנושית. לטענתה, אחת הסיבות לכך היתה עצם הראייה את הניצולים כ'מסה פוליטית' ולא כיהידים.

דב שוורץ, אמונה על פרשת דרכים: בין רעיון למעשה בציונות הדתית, הוצאת עם עובד, תל-אביב 1996, 310 עמודים.

הספר עוסק בתשתית הרעיונית הדתית של הציונות הדתית. טיעונו המרכזי הוא שהוגי הציונות הדתית ראו בשילוב בין דתיות לגישה הציונית דפוס דתי מסוג חדש, שאותו מעצבות תפיסות תאולוגיות מובחנות. ההוגים הציונים הדתיים ביקשו להציג פרשנות מתודשת ושונה לעקרונות המקובלים ולבחון מחדש את המונחים המסורתיים הבסיסיים ביותר. לטענת המחבר, מגמה זו אפיינה את המחנה הדתי-ציוני והבדילה אותו מן המחנה החרדי הלא-ציוני, שבחר להתעלם מבעיות תאולוגיות. המחבר מנתח את התפיסות השונות של מושג האמונה כפי שהתגבשו בהגות הציונית-דתית ודן בביקורת שמתחו ההוגים הציונים-הדתיים על תפיסתו המטפיסטית של שפינוזה. תשומת לב מיוחדת מוקדשת בספר לזיקה שבין תאולוגיה מופשטת למעשה במחשבת הציונות הדתית.

מנחם קליין, בר-אילן: אקדמיה, דת ופוליטיקה, הוצאת הספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים 1998, 168 עמודים.

מנחם קליין, מרצה במחלקה למדעי המדינה באוניברסיטת בר-אילן, כתב את הספר בעקבות רצח ראש הממשלה יצחק רבין בידי תלמיד האוניברסיטה הדתית היחידה בישראל. השינוי שחולל הרצח בתדמיתה של אוניברסיטת בר-אילן בעיני חלק מהעילית האינטלקטואלית בישראל הניע את המחבר לבחון את תקופת כינונה של האוניברסיטה ואת דרך עיצובה בעשור הראשון לקיומה. הנחתו היא שהסוגיות שנדונו אז בנושא ההשכלה הגבוהה עדיין עומדות על הפרק גם כיום. קליין מציג את השאלות שליוו את שלבי הקמתה של האוניברסיטה על רקע הדיון שהתנהל בשנות החמישים ובראשית שנות השישים בנושא דמותה של מערכת ההשכלה הגבוהה במדינה. הוא מראה כיצד אופיה הדתי של אוניברסיטת בר-אילן חידד עימותים שנסבו על שאלת מבנה ההשכלה הגבוהה בישראל, כלומר על השאלה מהם מקורות הסמכות והלגיטימציה במערכת זו ומהי זיקתן של האוניברסיטאות למערכת הפוליטית.

מתוך בחינת היחסים בין אוניברסיטה דתית לבין סביבה חברתית חילונית מסיק המחבר, בין היתר, שהאוניברסיטה אינה יכולה לגשר בין חילונים לדתיים ותפקידה בעניין זה מוגבל.

בספר נעשה לראשונה שימוש במסמכים פנימיים, ובהם תמלילי הדיונים במועצה להשכלה גבוהה ובוועדות ממשלתיות ותעודות מארכיוני האוניברסיטאות.

שפרה שורץ, קופת-חולים הכללית: עיצובה והתפתחותה כגורם המרכזי בשירותי הבריאות בארץ-ישראל, 1911-1937, המרכז למורשת בן-גוריון, קריית שדה-בוקר, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 1997, עמודים.

הספר בוחן סוגיות מרכזיות בתולדותיה של קופת-חולים הכללית מתוך ניסיון להבין את מהותו של הגוף המרכזי בשירותי הבריאות בישראל. לדעת המחברת, הבנת תולדותיה של קופת-חולים הכללית עשויה לסייע בחשיפת הגורמים לקשייה העכשוויים.

המחקר מתמקד בשנים 1911-1937 (מהקמתה של קופת-חולים הכללית ועד גיבוש מסגרת המס האחיד). בתקופה זו עוצבה דרך הארגון של הקופה והיא הפכה לגורם המרכזי בתחום הבריאות ביישוב היהודי בארץ-ישראל. באותה תקופה בלטה בה מגמת השינוי והצמיחה, ומגוף קטן המספק שירותי בריאות היא הפכה לארגון מרכזי במערכת הבריאות. אז גם התגבש אופיה הסוציאליסטי-לאומי בחסות ההסתדרות הכללית והתפתחו שיטות המימון שלה - כל זאת על רקע קשיים שנבעו מההתנגשות בין התפיסות החברתיות שהנחו אותה ובין ההכרח לפעול בהתאם לשיקולים כלכליים.

אחת המסקנות העולות מן המחקר נוגעת ליחסים בין הקופה להסתדרות; המחברת מסיקה כי יחסי הגומלין ביניהן היו רצופי משברים בשל חוסר הדדיות: ועידות ההסתדרות לא העמידו את ענייני הקופה בעדיפות ראשונה ולעתים אף נמנעו מלדון בהם, זאת למרות נאמנותה של הקופה להסתדרות והתמיכה הפוליטית שהעניקה לה.

עדו אמבר, אלי אייל ואבי כהן, שורשי חיל האוויר, משרד הבטחון - ההוצאה לאור, תל-אביב 1997, עמודים.

אבי כהן, גשר אווירי לעצמאות: להק תובלה אווירית 1947-1949, משרד הבטחון - ההוצאה לאור, ישראל 1997, עמודים.

הספר שורשי חיל האוויר עוסק בהתפתחות החיל מאז הטיסה הראשונה לארץ-ישראל ב-1913 ועד 1948, שנת ההכרזה על הקמת מדינת ישראל ויציאתו של הכוח האווירי מהמחתרת. בספר נדונים שלושה ציוני דרך חשובים בתהליך בנייתו והתפתחותו של חיל האוויר: ייסוד הכוח האווירי על ענפיו השונים, השתלבותו במבצעים בהוכיחו את יכולתו להשפיע באופן ממשי על הנעשה בשדה הקרב, והמאמץ העיקש לרכוש מטוסים ולגייס מתנדבים מרחבי העולם.

הספר גשר אווירי לעצמאות עוסק בקורות הלהק הראשון של חיל האוויר - הלהק לתובלה אווירית. אף שפעל זמן קצר בלבד השפיע הלהק במידה רבה על יכולת העמידה של צה"ל במלחמת העצמאות. הלהק שימש גשר אווירי בין אירופה למדינת ישראל במהלך המלחמה, ואפשר הובלת אמצעי לחימה ומתנדבים בתנאי מחתרת למרות האמברגו הבינלאומי שהוטל על ישראל. הוא גם מיילא תפקיד בהנחת יסודותיה של חברת התעופה הלאומית 'אל-על'.

שני הספרים מתבססים על מקורות ראשוניים מגוונים, ובהם מקורות ארכיוניים מהארץ ומחול, ראיונות וספרי טיס. כמו כן מובאים בהם תצלומים רבים ותעודות מרכזיות.

שאל פרידלנדר, גרמניה הנאצית והיהודים: שנות הרדיפות, 1933-1939, הוצאת עם עובד, תל-אביב 1997, 525 עמודים.

הספר עוסק בשלבי התפתחות יחסה של גרמניה הנאצית ליהודים, למן התבססותם של הנאצים בשלטון ב-1933 ועד לפרוץ המלחמה. לטענת המחבר, כמה מן המחקרים הידועים ביותר שנכתבו על המאורעות שהובילו לשואת יהודי אירופה התמקדו בעיקר במנגנון הרדיפה של הנאצים, ולא ייחדו תשומת לב מספקת לחלקה של החברה הגרמנית כולה ברדיפה ולהקשרים האירופיים והכללי עולמיים הרחבים שלה. מחקרים אחרים ראו בנרדפים מרכיב בלתי חיוני להבנת העבר, בהיותם הצד הסביל במערכת הרדיפה. המחבר, לעומת זאת, מציב את המדיניות הנאצית בתוך מסגרת הקשר נרחבת הכוללת גם את מציאות התקופה בעולם הרחב, מחד, ואת קולם של הנרדפים, מאידך.

בתארו את התהליך שהוביל מרדיפה להשמדה מדגיש המחבר את תפקידו האישי של היטלר ואת תפקיד האידאולוגיה שלו בתהליך זה, אך בהיבט הוא בוחן גם את חלקן של המפלגה ושל האוכלוסייה באובססיה האידאולוגית של היטלר. אחת ממסקנות הספר היא שמרבית הגרמנים אמנם הושפעו מביטויים שונים של אנטישמיות מסורתית ואף קיבלו בקלות את הפרדתם של היהודים מכלל האוכלוסייה, אך עם זאת נרתעו מאלימות נרחבת נגדם ולא קראו לגירושם מהרייך או לחיסולם. עוד טוען המחבר כי לאחר שנפלה התחלטה על השמדתם הטוטלית של היהודים לא נבדלו מאות אלפי הגרמנים 'הרגילים' (להבדיל מן הכוחות המאורגנים בעלי המוטיבציה הגבוהה, כגון הס"ס) מחברות אירופיות אחרות שבניהן נטלו חלק במנגנון הרצח הנאצי.

עמוס אילון, המייסד, הוצאת עם עובד, תל-אביב 1996, 192 עמודים.

הספר עוסק בחייו של מאיר אנשיל רוטשילד, מייסד שושלת הבנקאים היהודים שחלשה על הסחר הבינלאומי, השפיעה רבות על הסדר הפוליטי העולמי וניהלה רשת של עוצמה ושליטה במהלך המאה ה-19.

למרות ההגבלות האזרחיות והכלכליות שהוטלו על יהודי פרנקפורט במחצית השנייה של המאה ה-18 הצליח מאיר אנשל רוטשילד, שמעולם לא עזב את ביתו שבגטו, לרקום מערכת קשרים שבאמצעותה נבנה הבסיס לעושרה העצום של המשפחה ולמוניטין שיצאו לה. המתבר טווה את דיוקנו של אבי שושלת רוטשילד ומתאר את מסלול צמיחתו על רקע התקופה, תיאור המלווה בעשרות איורים ותצלומי תעודות.